

Kertomuksen vaarat –
Kokemuspuhe, eksemplumin paluu
ja aikalaiskriittinen narratologia

—

*Maria Mäkelä, Samuli Björninen, Laura
Karttunen, Matias Nurminen, Juha Raipola ja
Tytti Rantanen*

M

että ei kiinnosta sinun tarinasi, vaan miksi sen kerrot!

—

Kertomuksen vaarat – Kokemuspuhe, eksemplumin paluu ja aikalaiskriittinen narratologia on kuuden Tampereen yliopiston kirjallisuudentutkijan kolmivuotinen hanke (2017–2019), jota rahoittaa Koneen Säätiö. Projekti yhdistää teoreettista perustutkimusta laajamittaiseen yhteistyöhön muiden tieteenalojen ja ammattiryhmien kuten journalistien, opettajien, taiteentekijöiden ja terveysalan ammattilaisten kanssa.

Poikkitieteellisessä kertomustutkimuksessa kehitämme *aikalaiskriittisiä tutkimusmetodeja* vallitsevien kertomuskäsitysten ja tarinankerronnan epistemologisten ja eettisten rajojen hahmottamiseen. Tieteellisessä yhteistyössä ja yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa kehitämme *soveltavaa narratologiaa*, eli popularisoimme kertomusteoreettisia käsitteitä ja lähestymistapoja erityisesti tarinallisuuden kriittiseen tarkasteluun ja kertomusten analysointiin eri elämänalueilla. *Kertomuksen vaarat* läpivalaisee kertomuksen mekaniikkaa ja voimaa eikä epäröi purkaa edes hyvin tarkoitusperin kerrottuja koskettavia kertomuksia. Yhtä analyttisesti pyrimme havaitsemaan myös esimerkkejä, joissa kertomus on paikallaan. Haluamme korvata yksioikoiset kognitiiviset, moraaliset tai psykologiset hyötyväitteet analyttisellä hyötyväitteellä: tarinat eivät tee meistä parempia tai tehokkaampia ihmisiä, mutta kyky kertomusten analyttiseen ja kriittiseen lukemiseen tarinallistuvassa yhteiskunnassa on arvokas taito.

Pyydämme ihmisiä ”ilmiantamaan” meille ”mielenkiintoiset, hauskat ja härskit tapaukset, joissa jokin taho yrittää hyötyä kertomuksesta” aihetunnisteella #varokertomusta. Nyt projektimme Facebook-sivulla on lähes 4000 seuraajaa, ja analysoitavia ilmiantoja tulee päivittäin. Facebook-sivumme on muotoutunut sellaiseksi, että äidinkielen ja kirjallisuuden opettajat voivat hyödyntää esimerkkitekstejä ja laatimiamme analyysejä opetuksessa. On opetettava sellaisten tekstien analyysiä ja tulkintaa, joita opiskelijat kohtaavat arjessaan. Kirjallisuustieteen välineet eivät yksinään riitä, vaan apua on haettava sosiaali-tieteellisestä kertomustutkimuksesta, joka on kehittänyt tarkkoja menetelmiä erityisesti elämäntarinoiden ja narratiivisen identiteetin analyysiin. Hanke hakee kirjallisuustieteelle uutta paikkaa suhteessa muihin tieteisiin ja laajentaa sen sovellusalaan käytännöllisiin pyrkimyksiin, kuten lääketieteen opiskelijoiden tunnelukutaidon harjaannuttamiseen kirjallisuuden ja kertomusteorian opetuksen keinoin. Tarjoamme kokemuksellisen oppimisen teoriaa lähtökohdaksi ja ratkaisuksi myös kirjallisuuden kouluopetuksen nykyhaasteisiin ja kehittämiseen. Kertomusteorian kokemuksellinen käänne mahdollistaa sen kytkemisen kokemukselliseen oppimiseen, jolloin voidaan puhua *kertomusoppimisesta*.

***

1990-luku todisti sekä internetin että self-help- ja konsulttikulttuurien nousua, samalla kun kerronnallinen käänne löi lopullisesti läpi ihmistieteissä. Tätä tarinallistumisen teknologia- ja markkinavetoisuutta edelsi jo 60- ja 70-lukujen ihmisoikeusliikkeiden pyrkimys antaa marginalisoiduille ryhmille ”ääni”. Tänä päivänä sosiaalisen median elämäntarinointi, hyvinvointibisnes ja tasa-arvon vastaiset liikkeet ovat ottaneet haltuun tämän ”voicing”-ideologian ja tehneet kokemustarinoista välineitä, jotka taipuvat moneen ja joita on vaikea kritisoida näin kertomuspositiivisuuden aikoina.

Eräs tärkeimmistä hypoteeseistamme on, että perinteisen juoni- ja tapah- tumavetoisen kertomuksen sijaan tarinallistunutta nykykulttuuria kuvaa par- haiten *kokemuksellinen kertomuskäsitys*: ihminen kertoo jostakin tapahtumasta, koska se merkitsee hänelle jotakin tunnetasolla. Kertomus välittää siis inhimil- listä kokemusta ihmisen fyysisestä olemisesta maailmassa. Joukkoistamalla kerätystä aineistosta nousee voimakkaimmin esiin kertomustyyppi, joka saa voimansa suosiosta – eli tykkäyksistä ja jaoista – sosiaalisessa mediassa: myö- tätuntoa herättävä ja samastuttava tai motivoiva ja opettava ”tositarina”, joka kertoo ensisijaisesti yksilön mullistavasta kokemuksesta. Olemme nimenneet tämän tarinatyyppin *viraaliksi eksemplumiksi*. Ominaista viraalille eksemplu- mille on, että vaikka tarina olisi seipitetty, sen jaettavuus, suosio ja kuviteltu edustavuus tekevät siitä immuunin kritiikille ja faktantarkistukselle. Siten kokemuskertomusten kritiikitön levittäminen kaikille elämän osa-alueille on nimenomaan ”totuudenjälkeisen” ajan tarinalogiikkaa.

Kokemustarinoiden lisäksi monet käräytetyistä tapauksista käyttävät mal- litarinoiksi (*master plot*) kutsumiamme kaavoja, jotka ovat niin vakiintuneita, ettei niitä usein tarvitse edes kertoa, epämääräinen viittaus riittää. Toisaalta ’kertomus’ viittaa arkipuheessa usein tekstuaaliseen vallankäyttöön ja puheta- poihin, joilla välitetään tiettyä maailmankuvaa. Tämä ei ole kokemuksellista tai juonivetoista kertomuksellisuutta, vaan osoittaa yksittäistä tekstiä laajempaan diskursiiviseen kenttään. Nämä narratiivit kuitenkin ilmenevät pienemmässä mittakaavassa, jolloin vallitsevan kertomuksen (*master narrative*) ja vastaker- tomuksen (*counter-narrative*) käsitteet ovat hyödyllisiä. Vastakertomukset nähdään usein rakentavina ja hyväntahtoisina tarinoina, joilla esimerkiksi marginalisoitu ihmisryhmä saa kokemuksensa kuuluviin. Kannatustaan kasvattaneiden oikeistolaisten miesasialiikkeiden, eli manosfäärin, kertomis- strategiat kuitenkin osoittavat, etteivät vallitsevat kertomukset välttämättä edusta hegemoniaa, jonka vastustaminen tuottaisi kollektiivista hyvinvointia. Oivaltava kertomuskäyttö ei olekaan aina positiivinen ilmiö.

Monisyiset kertomusvyyhdit harvoin ovat yksiselitteisesti vaarallisia tai vaarattomia. #MeToo-kampanjan yksittäiset ahdistelukertomukset laajem- paan kontekstiin asetettuna alkavat vaikuttaa konkreettisesti yhteiskuntaan. #MeToon tarinalogiikka on päinvastainen kuin viraalissa eksemplumissa: ker- tomuksellinen voima ei perustu yksittäisen kokemuksen nostamiseen suhteet- toman edustavaksi ja normatiiviseksi, vaan kokemustarinoiden anonymisoiva

Kertomuksen vaarat läpivalaisee kertomuksen mekaniikkaa ja voimaa.

---

massa nostaa fokuksen yksilöstä kohti rakenteita. Sen sijaan laajemmassa mittakaavassa vakavimpia kokemusvetoisen tarinallistamisen vaaroja on kysymys siitä, mitä ilmiöitä ja näkökulmia ”ihmisenkokoiset” kertomukset jättävät varjoonsa.

Planeetanlaajuisten ympäristökysymysten edessä kertomukset pahimmillaan vääristävät ymmärrystä kompleksisten ympäristöongelmien synnystä. Ihmiskokemuksen arkiseen mittakaavaan sidotut kertomukset eivät taivu helposti kuvaamaan ilmiöitä, jotka koskevat koko maapalloa ja joiden vaikutukset voivat levitä satojentuhansien vuosien päähän. Vaikka esimerkiksi viime vuosien ilmastofiktio on nostanut esiin uudenlaisia tapoja planetaaristen kysymysten käsittelyyn, on kertomuksilla taipumus tuottaa kaavamaisia käsityksiä ihmisen ja luonnonjärjestelmien välisistä suhteista.

***

Projektimme ui monitieteisen kertomustutkimuksen kentällä vastavirtaan, sillä se sisältää aikalaiskriittisyydessään normatiivisia kantoja tiettyihin kerronnan ja kerronnallistamisen muotoihin. Facebook-sivumme on runsaasta palautteesta päätellen henkireikä ihmisille, joita joka paikkaan levinnyt tarinoilla mässäily ahdistaa. Saamme kuitenkin myös kritiikkiä tarina-ammattilaisilta kuten journalisteilta, tiedottajilta ja konsulteilta: Eikö enää saa edes kertoa kertomuksia? Millaisia niiden kertomusten pitäisi olla? Vastapainoksi meillä on velvollisuus esittää kritiikin lisäksi ideoita ja suosituksia, mutta se vaatii yhteistyötä niin muiden tieteenalojen kuin eri yhteiskunnallisten toimijoiden ja ammattiryhmien kanssa. Eettiset ongelmat ja aineistojen erot pohdituttavat joskus tasoilla, joihin kirjallisuustieteelliset narratologit eivät ole tottuneet. Siksi tutkimme kriittisesti myös omaa toimintaamme.

Kutsumme kaikki seuraamaan analyysijämme, julkaisujamme, koulutus- ja tiedetapahtumiamme – ja osallistumaan kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun Facebook-sivullamme!

#varokertomusta

<https://www.facebook.com/KertomuksenVaarat/>

<https://kertomuksenvaarat.wordpress.com/>